

զմայլելի կեանք, որ հրուշակեք մըն է ինքնին: Անոնցմէ իւրաքանչիւրը իր հայրենիքին մէջ կը բնակի, բայց այնպէս՝ որպէս թէ անցորդներ միայն ըլլային հոնկէ. անոնք մտանակից կ'ըլլան ամէն բանի՝ իրրեւ քաղաքացիներ. անոնք կը տեղան ամէնուհեմ՝ որպէս օտարականներ: Տարաշխարհ մը չկայ բնաւ որ իրենց համար հայրենիք չըլլայ, հայրենիք մը չկայ երբեք, որ օտար չըլլայ անոնց: Տերտուղիանոս աւելի խիստ կերպով պիտի ըսէ նոյն բանը. «Մեզի քրիստոնեաներու համար հանրապետութենէն աւելի օտար բան չկայ: Մենք մէկ հանրապետութիւն կը ճանչնանք, և այն՝ բոլոր մարդերուն է, աշխարհինը:»

Երբ կը խօսէին ու կը զրէին աշխարհ յատկութեամբ՝ պէտք էր սպասել թէ կը հասկնուէին: Քրիստոնեաներէն շատերը, անտարակոյս, կը խորհէին ու կ'որոտայայտուէին գրեթէ այն բառերով զորս վերեւ տեսանք: Նաեւ՝ հակառակ պետերուն խոհեմութեան ու աշակերտներուն հնազանդութեան, այնքան անկեղծօրէն հռչակուած ու զործագրուած օրինապահութիւնը միայն քօղարկել կրնար հարկաւոր ապահարզանը՝ իտէալ քրիստոնէի և հին ըմբռնումներու միջև, կեսարի և Քրիստոսի երկու քաղաքներուն միջև: Կայսրերու աստուածացումը այնքան անխորհուրդ կը դառնար որ նոյնքան անկարելի էր ամենեւին հնազանդիլ Տրայանոսի, Անտոնինոսի ու Ալրիանոսի, որքան Ներոնի, Դոմիտիանոսի կամ Կոմոդոսի յաւակնութիւններուն: Աստուածացեալ կայսրը, իմաստուն կամ խելագար, պաշտօնիլ կը պահանջէր, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ ամբարշտութիւն ու հայհոյանք. կը պահանջէր կռապաշտական պաշտամունք մը, զոր Յիսուսին միայն կը վերապահէին քրիստոնեաները: Արդ, կայսրը կը շքուէր Յիսուս Քրիստոսի սեպհական միեւնոյն «Որդի Աստուծոյ» և «Փրկիչ» տիտղոսներով. բառի կամ խօսքի հանդիտութիւնները կը ծանրացնէին գայթակղութիւնը, և սիկզբէն իսկ հեթանոս կայսրը կը նրկատուէր որպէս Սատանի երկրաւոր երեւումը, և կռապաշտ պետութիւնը՝ իբր անհաշտ թշնամի Սուրբերու եկեղեցիին:

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՏԻԵՋԵՐՔԸ

ՍԻՈՆ աշխարհիկ գիտութեամբ չի գրադիր: Բայց անոնց հստակ՝ որոնք նիւթապաշտութեան միջնաւանդին կը լլկուին ու կ'ընդարմանան, մեծ գիտականներու կարծիքները օգտակար կրնան ըլլալ, իմաստասիրական և երբեմն ալ կրօնական-վարդապետական խնդիրներու շուրջը ստանութեան տեսակետով:

Հասարակական աշխարհիկ գիտականներու կարծիքներով չի որ պիտի ամրացնեն խաւիսին իրենց հաւատքին. բայց տարբեր շնորհով խօսողները իրենց բարբառով հասկնալ՝ աղիկ բան է: Մանաւանդ քի երբ Քրիստոս կը քաղաւոր սիրտն ունի՝ իրեն անհամեմատ պայծառացոյն յոյսով մը կ'երեւին մարդուն անկիւքով աշխարհը:

Հետեւալը հաստատ մըն է Սըր Զիյեն-ի կարեւոր մէկ դասախօսութեան՝ որ Կաթոլիկ համալսարանին մէջ (Անգլիա) խօսուած է եղի, և որ մամուլի մէջ ալ խորհրդածութեանց առարկայ դարձաւ:

S. Վ. Ն.

Իմաստասիրական լայն տեսակէտով մը դիտուած՝ քսաներորդ դարու բնագիտութեան զործը եղած է հաստատել ընդհանուր այն հաւաստումը՝ թէ մենք տակաւին չիման մէջ չենք ծայրագոյն իրականութեան հետ:

Մեր երկիրը աշխարհի շնչին է բաղդատմամբ համայն տիեզերքին՝ որ ի յառաջագունէ իսկ կարի հաւանական է թէ տեղ իմաստ և նշանակութիւն, զոր կրնայ ունեցած ըլլալ տիեզերքը՝ կը վերանցէ մեր երկրաւոր փորձառութիւնը, և այնպէսով ամբողջովին տնհակնալի կը մնայ ան մեզի համար:

Ուսողական ըմբռնում մը

Սակայն անհնար չէր որ կարգ մը ըստուերական նշմարքներ մեզի թելադրէին գոյութիւնը առարկաներու և զործողութիւններու:

Արդարեւ բնութիւնը ընտանի կ'երեւի զուտ-ուսողութեան կանոններուն, այն կերպով՝ ինչ կերպով որ այդ կանոնները

բանաձևուած էին ուսողագէտներու ուսումնասիրութեանց մէջ:

... Զի թուիր թէ տիեզերքը կը զործէ — ինչպէս առան մը կը խորհէին մարդիկ — անասնայինական կամ մարդակերպայինական(*) ուղղութեամբ. ո՛չ ալ, ինչպէս վերջերս կը կարծուէր՝ մեքենական ուղղութեամբ: Աւելի ան դուռ-ուսողական ուղղութեամբ կը զործէ: Ի մի բան՝ տիեզերքը կ'երեւի թէ զուտ-ուսողագէտի մը ծրագրածն է:

Անվիճելի պիտի նկատուէր այժմ այն պարագան՝ թէ բնութիւնը այս կամ այն կերպով աւելի՛ սերտօրէն շաղկապուած է զուտ-ուսողութեան խնայքներուն հետ՝ քան թէ կենսաբանութեան կամ ճարտարագիտութեան: Եւ եթէ նոյնիսկ ուսողական մեկնութիւնը ուրիշ երրորդ մարդակերտ կազմապար մը նկատուի՝ զէթ անիկա անբաղդատելիօրէն աւելի լաւ կը պատշաճի բնութեան՝ քան թէ փորձուած երկու նախորդները: . . .

Ըստ իս, այն օրէնքները որոնց կը հնազանդի բնութիւնը՝ շարժող մեքենայի մը հպատակած օրէնքները յիշեցնելէ աւելի՛ կը թելագրեն այն օրէնքները՝ որոնց կը հնազանդի երգահան մը երբ եղանակ մը կը հեղինակէ, կամ բանաստեղծ մը՝ երբ հնչեակ մը կը շարագրէ: Ելեքտրոններու և անատներու շարժումները վայրաշարժի մը մասերուն շարժումներուն չէ՛ն նմանիր այնչափ՝ որչափ կը նմանին խումբի մը մէջ պարողներու . . . : Եթէ այս այսպէս է՝ ուրիշն կրնանք տիեզերքը պատկերացնել մեր մտքին տաջն (թէ և տակաւին չա՛տ անկատար և անյարմար կերպով մը) իրրեւ բաղկացեալ զուտ խորհուրդէ — խորհուրդէն այնպիսի մէկու մը՝ զոր առ ի չզոյէ ընդարձակագոյն բառի մը՝ պէտք է որակենք որպէս ուսողական խորհող մը:

Անկալարումի ցուցմունքներ

Որքան ալ կարելի չէր պնդել թէ մեր նոր բնական գիտութիւնը վերջնական է, Սըր Զէյմս Զինս կը կարծէ սակայն թէ ապահով է ըսել որ վերջին քանի մը տարիներու ընթացքին գիտութեան գետը նո՛ր

ուղղութեամբ սուր շեղում մը ունեցած է:

Այսօր կայ լա՛յն չափով համամտութիւն մը, որ բնական գիտութեանց տեսակետէն զրեթէ միաձայնութեան կը մօտենայ, առ այն՝ թէ գիտութեան հոսանքը կ'ուղղուի դէպի ոչ-մեքենական իրականութիւն մը: Տիեզերքը աւելի կը նմանի մե՛ծ խորհուրդի մը՝ քան թէ մե՛ծ մեքենայի մը: Միտքը այլևս չի նկատուիր իրրեւ պատահական ռոնձողող մը նիւթի թաղաւորութեան մէջ. խմանալով ո՛չ թէ անշուշտ մեր անհատական միտքերը՝ այլ այն միտքը՝ որուն մէջ անատները — որոնցմէ մեր անհատական միտքերը յառաջ եկած են — գոյ են իբր խորհուրդներ . . .

Կը գտնենք թէ տիեզերքը ցուցմունքներ կուտայ ծրագրող կամ կառավարող ուժի մը, որ հասարակաց բան մ'ունի մեր անհատական միտքերուն հետ: Ո՛չ թէ — որքան որ մենք գտած ենք — յուզմունք, բարոյք կամ զեղազխտական գնահատութիւն մըն է այդ հասարակաց գտնուողը՝ այլ ձգտում մը մտածելու այնպիսի կերպով մը՝ զոր առ ի չզոյէ լաւագոյն բառի մը, կը նկարագրենք որպէս ուսողական: Եւ թէպէտ այդ ձգտումին մէջ շատ բան կրնայ հակառակ ըլլալ կեանքի նիւթական յարակիցներուն, սակայն չա՛տ բան ալ կեանքի հիմնական գործունէութեանց հետ մօտիկ անշուշտութիւն ունի: Այդչափ ալ օտարականներ կամ ռոնձողողներ չենք տիեզերքին մէջ, ինչպէս երբեմն կը կարծէինք:

Ամենանախնական տիղմին մէջն այդ անգործ անատները, որ առաջին անգամ սկսան նախաստուերել կեանքի ստորգեւիւքները՝ իրենք զիրենք — աւելի՛ և ո՛չ թէ նուազ — կը յարմարցնէին տիեզերքի հիմնական բնութեան:

Արդի ժամանակներու ուրիշ մէկ մեծ իմաստասէրը՝ Հուայտհեդ՝ կ'ըսէ. «Աստուած Բանաստեղծն է աշխարհի. զորո՞վալիք համբերութեամբ մը՝ Ան կ'առաջնորդէ զանիկա Իր ճշմարտութեան, զեղեցկութեան և բարութեան տեսիլովը»:

Ուրիշ մը կը յարէ. «Տիեզերքէն է որ զուրս եկաւ Աշուր. ուստի այս սիրոյն ծնուցիլը՝ մեծ Ուսողագէտ մը, մեծ Բանաստեղծ մ'ըլլալէ զատ՝ է նաեւ մեծ Սիրող մը»:

(*) Animalistic և Anthropomorphic: